BİLEREK SUSMANIN ÖNEMİ

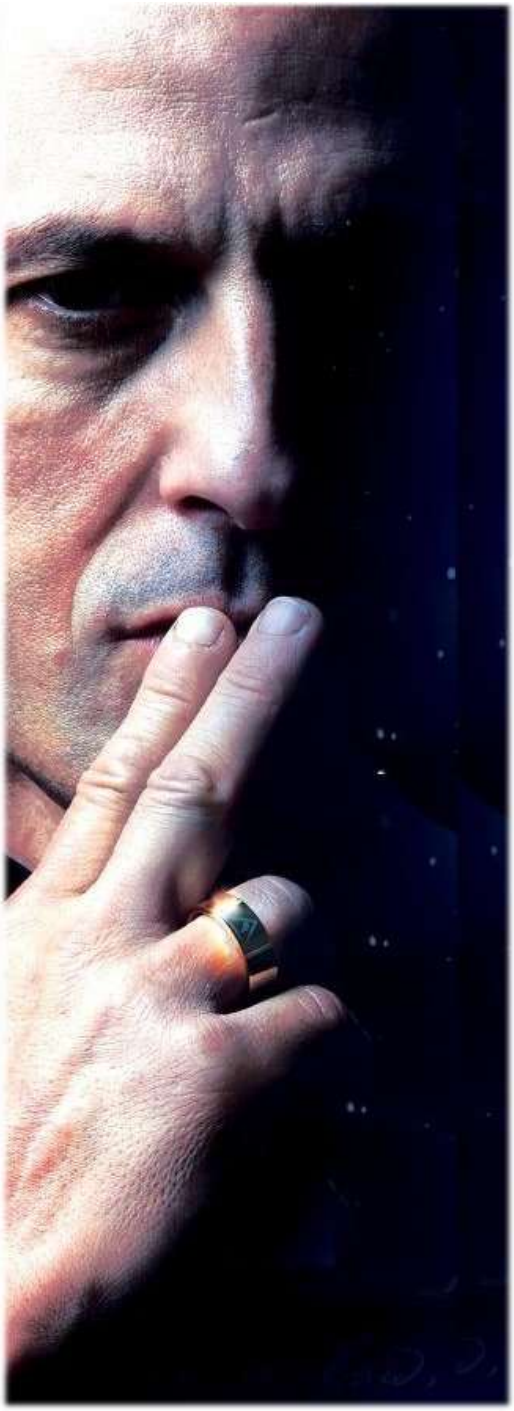

Murat Özgen Ayfer

1982

Kaynak: Mason Dergisi no. 44-45

Bilgi bakımından noksanlıkları büyük olanlar, evrenin olay ve olguları karşısında birer izleyici olarak kalmaya ve bunların altında ezilmeye tutsaktır.

Bilgili kişi, daha çok bilgi edindikçe bilgilerinin yetersizliğinin, bilmediklerinin bildiklerine oranla ne denli çok olduğunun farkına varır.

Bilgi bakımından noksanlıkları büyük olanlar, gerek doğal gerekse toplumsal oluşumların nedenlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, bunların yasalarının temelindeki gerçekleri kavrayamaz. Dolayısıyla böyle kişiler, bireysel gelişimlerini ancak kısır bir düzeye kadar çıkarabilir. Bu düzeyde kalan kişilerin, ne kendilerine ne de toplumlarına evrim doğrultusunda olumlu aşamalar kazanma yolunda yarar getirmeleri beklenebilir.

Bu kısır düzeyi aşabilmek, gelişmek, ilerlemek, olgunlaşmak, yetkinlik yoluna girmek için bilgi merdiveninin basamaklarını tırmanmak zorunludur.

Gerçi tüm bunlar için bilgi tek ve yeterli kaynak değildir ama gereklidir.

Evrim doğrultusunda aşamalar edinerek ilerlemek toplumsal boyutta değerlendirildiğinde görülür ki, öncelikle toplumları oluşturan bireylerin olgunlaşması ve yetkinleşmesi gereklidir.

Bireylerin olgunlaşma ve yetkinleşme oluşumu ise bilgiden soyutlanamaz; bilgi ile yan yanadır, iç içedir.

Amaç, tür, konu ve kapsam bakımından bir ayırımda bulunulmaksızın, genel olarak bilgi sahibi olmak ise, bunun için ne yapmalı?

Çalışmalı; okuyarak, dinleyerek, gözlemleyerek çalışmalı. Hurafeleri ayıklamalı; kör inançlardan (batıldan) sakınmalı; dogmalara saplanmaktan kurtulmaya çalışmalı. Bilim verilerini özgür bir akıl ile değerlendirerek kullanmalı.

Fakat bütün bunlar bu kadarıyla yeter mi?

Tarih boyunca birçok ünlü bilge, bilgi sahibi olabilmek için bildiğinin de bilmediğinin de esaslı bir irdelemesini yapmanın gereğini öğütlemiştir. Ne var ki, insan, kendinden öncekilerin öğütlerini dinlemeye, hele yerine getirmeye pek az eğilimlidir.

Oysa insan, eğer gerçekten bilgi edinmek istiyorsa, kibir, böbürlenme, üstünlük tutkusu gibi eğilimlerini bir kalemde silip atmayı becerebilmeli… Kendi kendine acımasız bir özeleştiriyi rehber edinmeli… Kendi bilgisini kendisi sınamaktan korkmamalı; kendine sorduğu soruların yanıtlarını alamıyorsa, bundan dolayı ne üzülmeli ne de kendini küçük görmeli… Bilmediğini bilir gibi görünmeye kalkışmamalı; çünkü bunun hiç bir yararı olmaz ve ayıp da değildir. Asıl ayıplanacak olan, hem bilmeyip hem de bilir görünmektir; üstelik bu, yalnız kişiye değil çevresine de zarar getirir.

Şu halde, bilgi konusunda alçakgönüllü olmalı.

Lao Tse, «Başkalarının bildiklerini de bilen adam irfan sahibidir.» demiş.

Böylesine irfan sahibi olmak, artık yetkinliğin son aşamasına varmış olmak demektir. Herkesin bildiğini bilmek mümkün olamayacağına göre, kişi her zaman için uzmanı olduğu konularda bile aslında bilgi noksanı bulunabileceğini kabul etmeli, benimsemeli…

Fakat bilgi edinmenin sonu yok diye bu uğraşıyı da hiçbir zaman terk etmemeli. Konfüçyüs'ün şu sözünü hiçbir zaman bellekten çıkarmamalı: «Üç kişi ile birlikte gezmeye çıktığım zaman, hiç olmazsa birinde bana öğreteceği bir şey bulunur.»

19. yüzyılın reformist ozanlarından Shelley «Çok okuyan insan okudukça bilgisizliğini anlar; az okuyan insan kendini bilgin sanır.» demiş.

Buradaki "okuma" sözcüğü, "dinleme" kavramını da kapsar olarak kabul edilmeli… Okumak ve dinlemek, başkalarının bilgilerini kendi bilgisine katmanın bir yoludur.

Çok kısa bir süre önce bedensel olarak dünyadan ayrılmış bulunan ünlü düşünür Cemil Sena, «Bilginim diye öğünüp durma; bu dünya senin bilmediklerini bilen kişilerle doludur.» öğüdünde bulunmuştu.

Bilgi konusunda alçak gönüllü olmak gerektiği doğru ama insan bunun sınırını da çizmeli… Çünkü aşırılığa kaptırılan bir alçak gönüllülük insanı gerçek erdemden uzaklaştırır; onu küçüklük ya da aşağılık kompleksine yöneltir. Bu ise bilginin, bilgi edinme uğraşısının sonu ile noktalanır.

Bir başka özdeyişinde Konfüçyüs, «İnsan bildiği şeyi bildiğini bilmelidir; bilmediği şeyi bilmediğini de bilmelidir.» demiş.

Nitekim Sokrates'in «Bir şey biliyorsam o da hiç bir şey bilmediğimdir.» dediği söylenir. Sokrates'in gerçekten böyle söylemiş olup olmadığı pek kesin değil. Hiçbir yazılı yapıt bırakmamış; onu, öğrencisi Platon'un yapıtlarıyla tanıyoruz.

"Sokrates'in Savunması"nda şöyle bir pasaj yer alıyor:

> « Bunun üzerine bilgisi ile ün almış birine gittim. Kendisine iyice baktım. Adı lazım değil, denemek için seçtiğim bu adam devlet işleriyle uğraşır. Vardığım sonuç şu oldu: Bu adam çok kimselere, hele kendisine bilgin gözüküyor ama gerçekten hiçbir bilgisi yok. Bunun üzerine kendisini bilgin sandığını, hakikatte ise olmadığını anlatmaya çalıştım. Bunun sonucu, onun da, üstelik orada bulunup beni dinleyen birçok kimselerin de düşmanlığını kazanmak oldu. Yanından ayrılırken kendi kendime dedim ki: Doğrusu belki ikimizin de iyi, güzel bir şey bildiğimiz yok ama gene ben ondan bilginim; çünkü o hiçbir şey bilmediği halde bildiğini sanıyor; ben ise bilmiyorum ama bildiğimi de sanmıyorum. Demek ben ondan biraz bilgiliyim, çünkü bilmediklerimi bilirim sanmıyorum.»
> [Eflâtun (Platon), Sokratesin Müdafaası, Millî Eğitim Basımevi, İst. 1946, S. 48-50]

Kendi bilgisini başkalarınınkilerle karşılaştırmak arayışı içinde bulunan Sokrates'i, Platon, aynı yapıtında birkaç paragraf sonra şöyle konuşturuyor:

«En son, ustalara gittim çünkü kendimin bir şey bilmediğimin farkında olduğum gibi, onların da hem çok, hem iyi şeyler bildiklerine emindim. Bu sefer aldanmamıştım; onlar benim bilmediğim birçok şeyleri gerçekten biliyorlardı ve bunda hiç şüphesiz benden daha bilgin idiler. Ama Atinalılar, gördüm ki iyi ustalarda da şairlerdeki kusur var, kendi işlerinin eri oldukları için en yüksek şeylerden de anladıklarını sanıyorlar, böyle sandıkları için asıl bilgileri gölgede kalıyordu:»

Bağnazlık (taassup), aslında bilgisizlik (cehalet) ile el ele yürür. Fakat bu olumsuzluğun türlerinden biri de bilgi bağnazlığıdır ki, insanlığın evrimi bakımından en zararlı ve tehlikeli olanı da budur. Gelişmeyi ve olgunlaşmayı isteyen insan bilgisine güvenmeli ama bilgisinin noksan hatta yanlış olabileceğini de bilmelidir.

SUSMAYI DA BİLMEK

İnsanın bildiğiyle böbürlenmesinin gereksizliği ve yararsızlığı yanında, daha çok bilgi edinmek için okumayı, dinlemeyi, izlemeyi, denemeyi de bilmesi gerekir.

Lao Tse, «Çok bilen çok konuşmaz; çok konuşan da çek bilmez» diyerek, bilginliğin en önemli niteliklerinden birini vurgulamıştır.

Shakespeare, «Herkesin dediğine kulak ver fakat kendin az söyle; herkesin düşündüğünü dinle fakat kendin yargıla.» diyerek, iyi bir okuyucu gibi iyi bir dinleyicinin de mutlaka bilgisini geliştirip genişleteceğini fakat bunun için akıl kullanma zorunluluğunu vurgulamıştır.

Sophokles, «Başkalarından bir şey öğrenmek ve dik kafalı olmamakla hiçbir akıllı insanın onuru azalmaz.» demiş.

Aksine, bildiğini tamamlayan, bilmediğini de öğrenen kişi, yanlış ve noksan olan bilgilerinin üzerinde bağnazlıkla diretmeyen kişi, daha çok onur ve saygınlık kazanır.

Bu erdemi kazanamayan bir insanın geleceğini Nietsche şu özdeyişi ile dile getirmiş: «Noksan bilgi insanı çok kere yanılgılara sürükler.»

Susmak, susmayı bilmek, her şeyden önce işte bütün bunlardan dolayı önemli ve gereklidir.

Susmak, Hermetizmde ilk çıraklık döneminin zorunlu bir geleneğiydi. İsis tapınaklarında yetkinlik yolunda hazırlanmak isteyen rahip adayları, yıllarca tek bir söz bile söylemeden susmak zorundaydı. Bu susuş belki de acı vericiydi; rahip adayı kendi bilgilerini de haykırmak özlemi içinde çırpınıp dururdu. Her girişiminde aldığı yanıt aynı olurdu: «Sus ve çalış.» Zamanla, tüm evrenin bilgisinin yanı sıra kendi bildiklerinin cüceliğinin bilincine varır, bu arada teker teker yanılgılarını keşfeder, susmanın erdemini hayranlıkla benimserdi.

Susmanın, susmayı bilmenin gereklerinden biri alçak gönüllülükle bilgi edinmektir.

Fakat bilerek susmanın önemi yalnızca bundan oluşmakla kalmaktadır.

SAYGI GÖSTERMEK ÜZERE SUSMAK

Susmak, bir saygı gereğidir.

Antik Çağın 7 bilgesinden biri sayılan Rodoslu Kleobulos, «Babayı saymak gerek; dinlemeyi sevmeli, gevezeliği değil.» demiş.

Büyüklerinden, kendinden daha bilgili ve deneyimli olanlardan yararlanmak isteyen kişi, susarak saygı göstermesini bilmelidir.

Susmayı gerektiren bu saygı, yalnız büyüklere ve daha bilgili ya da deneyimli olanlara değil, herkese karşı gösterilmelidir. Böylesine bir saygı, karşılıklı özgürlüğün, söz hakkı eşitliğinin, düşünceye gösterilecek toleransın kaçınılmaz gereğidir.

Susmak, yalnızca bilgisizliğin değil, bilgi yetersizliğini ve noksanını bilmenin de bir ürünüdür. Bilgi yetersizliğini bilemeyen bir bilgisiz, gerekli gereksiz, zamanlı zamansız, yerli yersiz konuşur, yazar, çizer.

Oysa gerek bilgileriyle, gerek görgü ve deneyimleriyle gerekse düşünce evrenlerinin genişliğiyle olumlu erdemlerini birleştirip yetkinliğin doğrultusunda ileri aşamalara ulaşabilmiş olan bilgeler, çok konuşmayıp öz konuşmayı, genellikle suskun kalmayı yeğlemiştir.

Çok konuşarak bilgiçlik taslayan saygısızlardan olmamak için de susmayı bilmek gereklidir.

BİR ÖNLEM OLARAK SUSMAK

Susmak bir önlemdir.

İnsan, çevresindekilerin her konudaki düşüncelerini, inançlarını, eğilimlerini, anlama ve kavrama düzeylerini, yeni ve değişik fikirleri ne denli toleransla karşılayıp karşılayamayacaklarını bilmeden; kendi düşüncelerini, kendi inançlarını, kendi eğilimlerini ortaya koyacak olursa, bundan çok zarar görebilir.

Bir önlem olarak susmayı bilmeyen kişi en azından yadırganır; sonra yanlış anlaşılır ve kötülenir hatta hakkında bir takım önyargıların uyanmasına ve böylelikle başkalarının olumsuz tutum ve tepkilerinin süreklilik kazanmasına neden olur.

Bu açıdan ele alındığında susmak kavramı, yalnızca konuşmamayı değil, yazmamayı, çizmemeyi ve her ne biçimde olursa olsun açık seçik olarak anlatmamayı içerir. Özellikle içrek (ezoterik) öğreti sistemini benimsemiş olan kurumların hemen hepsinin simgelere ve alegorik anlatımlara büyük önem vermelerinin bir nedeni de budur.

Eski Yunanın Yedi Bilgesi diye tanınan düşünürlerden bir diğeri olan Prieneli Bîas bu konuda şöyle b:r öğütlemede bulunmuş: «Önlemli olmayı sev. Fakirsen zenginleri eleştirme; meğer ki eleştirinde bir yarar bulunsun. Çabuk konuşmaktan sakın, çünkü bu deliliktir.»

Tarih boyunca susma önleminde kusur ettiği için büyük acılara katlanmış hatta bu uğurda yaşamını yitirmiş, kendisiyle birlikte birçok insanı da acılara ve tehlikelere sürüklemiş sayısız örnek, susmanın önemini gösterir. Gerçi bütün bu kişiler düşünce ve söz özgürlüğünün birer kahramanıdır; anıları ve yapıtları tarihin insanlık yararına katkılarını sayan övgü dolu sayfalarına geçmiştir ama yaşadıkları dönemde bunu anlatmaları mümkün olmamıştır. Kimisi bilgisizliğin yaygın oluşunun, kimisi bağnazlığın etkisi oluşunun, kimisi bireysel ya da zümresel çıkarların kurbanı edilmiştir.

Bu olgu, söz ve düşünce özgürlüğünün örnek boyutlara varmış olduğu Eski Yunanda bile örnekler vermiştir. Bazıları, önlemde kusur etmiş olan bu insanların yiğitçe kendilerini ortaya atışını yüceltirken, eğer susmuş olsalardı insanlığa bu katkılarda bulunamamış olacaklarını ileri sürer. Aslında kim bilir, belki de o zaman daha çok katkıda bulunabilirlerdi.

M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da "Kutsal Şeylere Dil Uzatma Yasası" çıkarılmıştı. Bu yasanın ilk kurbanı, halkın taptığı tanrılara inanmadığını apaçık söyleyen Anaxagoras oldu. Tanrıların akıl yoluyla bilinemeyeceğini kanıtlamaya çalışan Protogoras, Atina'dan kaçmak zorunda kalanlardan biriydi. Trajedinin babası sayılan Euripides, din sapığı olarak nitelendirilerek hakkında soruşturma açılmıştı. Eğer Atinalılar zamanında gazete olsaydı, gazeteciler Sokrates'i tehlikeli bir adam olarak nitelendirirdi. Nitekim Sokrates, Aristophanes'in "Bulutlar" adlı komedisinde "dine aykırı yıkıcı fikirlerin temsilcisi" olarak sergilendi. Buna karşın yaşlılık dönemine kadar hep konuşan Sokrates, 70 yaşında iken dinsizlikle ve gençlerin ahlâkını bozmakla suçlanarak idam edildi. Kutsal Şeylere Dil Uzatma Yasası, Sokrates'in ölümünden yetmiş yıl sonra hiç konuşmayan ve hep yazan Aristotoles'i de buldu. Bu gösteriyor ki, insan hiç konuşmasa bile susmamış olabiliyor.

Batıl inançlarla bilgisizliğe gömülmüş, bağnazlığın bataklığına saplanmış, çıkarlara araç edilmiş bir toplum, susmayan insanı acımasızca yargılıyor. O Aristoteles ki, daha sonra bin yıllık Orta Çağ karanlığı boyunca fikirleri ve ilkeleri kesin ve değişmez olarak nitelenmişti. Fakat özgürlüklerin beşiği sayılan Eski Yunan'da horlanmış, hırpalanmıştı.

Sokrates, savunmasında bilgin sayılan bir kişinin gerçekte olmadığını anlatınca, ona inanmış olan kimselerin düşmanlıklarını kazandığını daha sonra da yineliyor Platon'un kalemiyle:

> «Bundan sonra başka birine, daha çok bilgili tanınan başka birine gittim. Gene o sonuca vardım. Onun da, daha birçoklarının da düşmanlığını kazandım.»

Durum Eski Yunan'da böyle olunca, Orta Çağda düşünce ve görüşlerini ortaya serenlere yapılan baskı ve zulüm daha kolay anlaşılır.

Yaklaşık üç yüz yıl kadar süren bir zamana yayılan Rönesans hareketinden sonra insanların artık susmak zorunda kalmamış oldukları sanılırsa yanılgıya düşülmüş olur.

Kopernicus'un kitabını yayımlayan Osiander, bu yapıt yüzünden kopacak kıyameti göz önüne alarak giriş bölümüne bir ekleme yapmış ve "dünyanın devinimi" görüşünün yalnızca bir varsayım olarak öne sürüldüğünü söyleyerek kendini kurtarmıştır.

16. yüzyılda Servetus, Yahuda Ülkesi'nin çorak ve berbat bir yer olduğunu ileri süren bir Yunan coğrafyacısının sözlerini aktarınca, Kutsal Kitap ile çelişkiye düştüğü için yakılmıştır.

1600 yılında Giordiano Bruno, 1660'da Lucilio Vanini hep aynı akıbete uğramışlardır.

Yalnızca Galleo Galilei değil, tüm bu insanlar insanlığın bilgilerine ışık tutmuştur ama susma önlemini alamadıklarından ışıklarının aydınlığı insanlığa pek zor ve üstelik yetersiz bir düzeyde yansıyabilmiştir.

Daha yakın cağlarda bildiğini söylemek özgürlüğü giderek artmıştır kuşkusuz… Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nden Connecticut eyaletinin 1818 yılında yayımlanan anayasasında "Her yurttaş her konudaki düşüncesini serbestçe konuşmak yazmak ve yaymak hakkını taşır." denmiş fakat bununla kalınmayarak şu da eklenmiştir: "Ancak bu özgürlüğün kötüye kullanılmasından da sorumludur."

Çağdaş düşünür Bertrand Russell şöyle diyor: «Halk, kendi düşüncesine aykırı davranandan çok halk oyundan korkana karşı zorbalık eder. Yakın komşulardan çekinme eskiye göre pek azalmıştır ama onun yerine gazetelerin yazması korkusu çıkmıştır. Bu da Orta Çağlardaki büyücü baskınları kadar dehşet vericidir. Aslında bu derdin tek çaresi, kamuoyundaki hoşgörürlüğün artmasıdır. Hoşgörürlüğün artması içinse, mutluluğun tadını çıkaran kimselerin çoğalması ve böylece en büyük zevkleri insan kardeşlerine acı çektirmek olan kişilerin sayıca azalmasıdır.»

Çağımızda bile, özgürlüğün en geniş olduğu varsayılan Amerika Birleşik Devletleri'nde susmak, bir önlem olma niteliğini sürdürmektedir. (Bu konuda ilginç bir olay var. Onu ise "Sır Saklamanın Önemi ve Gereği" başlıklı bir diğer yazıda görmek olanaklı: https://www.academia.edu/113155547/

SUSMANIN DA SINIRI OLMALI

Hep susmak, hep dinlemek, hep okumak, hep izlemek, dolayısıyla hep öğrenmek fakat bildiklerini ve öğrendiklerini başkalarına aktarmamak da olumlu karşılanamaz.

Herkes hep susup hep dinleyecek olursa, hep okuyup ve izleyip hiç yazmayacak olursa, toplumlar yalnızca kendilerinden öncekilerin bilgi ve deneyimlerine bağımlı kalır. Bu da doğal olarak hem bilimsel, hem kültürel, hem sosyal hem de filozofik bakımlardan önce bir duraklamayı, sonra da yavaş gerilemeyi, en sonunda da bir çöküntüyü kaçınılmaz kılar.

İnsanlığın önünde bir ibret dersi olarak duran Orta Çağ Skolastik Düşünce Yöntemi daha henüz yeterince eskiyememiştir. Tam bin yıl boyunca Aristotoles mantığı ve sistemine saplanıp kalmış, bununla ve Kutsal Kitaplar ile çelişkili olabilecek her görüşü peşin olarak geçersiz saymış olan bu sistem, insanlığın evrimini yüzlerce yıllık gecikmeye uğratmıştır.

Orta Çağ ve kısmen sonrasında zorla susturulan insanlar, içinde bulunduğumuz çağda da geçmişten örnek alarak «Susmak yararlı ve gerekli bir önlemdir.» deyip, tümüyle susacak olursa, alınacak sonuç pek farklı olmasa gerektir.

Şu halde susmayı bilmek kadar susmanın sınırını da bilmek zorunludur. Susmakta aşırılığa kaçmak, bir alçak gönüllülük olmaktan çıkar, korkaklığa dönüşür. Korkaklık ise bencilliğin bir görüntüsüdür. Bir kişide batıl düşüncelere, yanlış görüşlere, sahtekârlıklara ve bağnazlığa etkili bir biçimde yüklenme gücü varsa, bu gücünü kullanması onun sosyal görevidir.

Cemil Sena, bir özdeyişinde dogmalara ve batıl inançlara saplanmış olan insanları şöyle anlatmış: «Bazı beyinler ağzı kapalı boş şişelere benzer. Bunların ne dışarıdan içlerine bir şey konulabilir ne de içlerinden bir şeyler çıkarılabilir.»

Şişenin tıpası çıkarılmadığı sürece doğru… Aslında hüner de şişeyi doldurmak ya da boşaltmakta değil, tıpayı çıkarmaktadır. Bunun için ise dikkatli davranmak gerekir; yavaş yavaş, usul usul çekmek gerekir; ne tıpayı parçalamak ne de şişeyi kırmak olumlu bir sonuç getirmeyecektir. Çünkü o tıpa bir kez çıkarılabildi mi, tekrar yerine yerleştirilmelidir; bundan böyle hem şişeye bir şey koyabilmek hem de gereğinde içinde olanı çıkarabilmek için…

Susmayı bilmek, sınırsızcasına suskun kalmak demek olmamalıdır. Susmayı bilmek, gereğince ve uyumlu ölçüde konuşup, yazıp çizip, gereksiz ve sırasız sözlerden, yazılardan ve çizgilerden sakınmayı becerebilmek olmalıdır.

Susmayı bilmek, bilginin ve düşüncenin her yerde ve her zaman alçak gönüllülükle alınmasına karşılık, aynı bilgi ve düşüncenin her yerde ve her zaman gelişigüzel herkese aktarılmaması anlamında değerlendirilmelidir.

Çağımızda kendilerini olgunlaştırarak tüm insanlığın evrimi yolunda olumlu çalışmalar yapması gereken kişilerden beklenen bu olmalıdır.

***

Bu konu üzerinde çok yazdık. Yeter! Artık susalım. Biraz da okuyanlar söylesin.